

LOF VAN DE VERTALING

Piet Gerbrandy doet antieke verzen dansen

In deze rubriek zingt een vertaler de lof van een collega. Patrick Lateur roemt Piet Gerbrandy: een wegwijzer die lezers attendeert op onbekend werk.

Piet Gerbrandy profileert zich in zijn veelzijdige oeuvre als dichter, essayist en criticus. Maar in de classicus huist ook een eigenzinnige vertaler die twaalf jaar werkte aan *Institutio oratoria - De opleiding tot redenaar* (2001) van Quintilianus. Nadien liet hij zijn lezers kennismaken met de twaalfde-eeuwse Andreas Capellanus en *De amore – Liefde of de retorica van de verleiding* (2013). In *Dans die het beelal omkranst* (2016) vertaalde hij een bundel hymnen van Synesios van Kyrene en onlangs nog bracht hij de *Poetica* (2017) van Aristoteles, zijn vierde vertaling in boekvorm.

Een vertaler die zich niet afhankelijk weet van opdrachten, moet zijn eigen zin volgen. En dan vertaalt hij haast als vanzelf uit onvrede om wat er nog niet voorhanden is. Dat de Spanjaard Quintilianus (1ste eeuw na Christus) nooit eerder in het Nederlands werd omgezet, is haast onbegrijpelijk. De grote respons die de uitgave kende, zegt veel over de relevantie van dit werk, dat heus niet alleen door classici werd binnengehaald, maar ook door politici en advocaten, die dagelijks een beroep moeten doen op de macht van het woord. Met zijn vertaling van Capellanus stelt Gerbrandy zich op als een wegwijzer die lezers attendeert op onbekend werk, een middeleeuwse *ars amatoria* met universele betekenis.

Zijn vertaalwerk houdt daar niet op. Veel vertaalde fragmenten van de meest uiteenlopende Griekse en Latijnse auteurs liggen verspreid over ander werk. In zijn literatuurgeschiedenis *Het feest van Saturnus. De literatuur van het heidense Rome* (2007) is naast veel ontleende vertalingen ook eigen vertaalwerk te lezen van verzen van onder anderen Tibullus en Claudius Claudianus. In de essaybundel *De jacht op het sublieme. Zin, lust en poëzie* (De Bezige Bij, 2014) brengt Gerbrandy onder meer Pindaros' *Eerste Pythische Ode* en Sappho's beroemdste gedicht, het veel vertaalde *φαίνεται μοι* (*fainetai moi*, "die schijnt mij"). Met die talloze brokken poëzie (en proza) zou een lijvige bundel met verspreide vertalingen kunnen worden samengesteld, zoals Marguerite Yourcenar dat deed in *La Couronne et la Lyre* (Gallimard, 1979).

Het belang dat Gerbrandy aan vertalingen toekent, kan worden afgeleid uit een verrassende bijdrage in de essaybundel *Omroepers van oproer. Breekijzers in taal*

Ook in de vertaling danst het smaldicht op ritme dat het wezen is van alle poëzie

uit 1970. Dat Gerbrandy zijn vertaling van het verhaal exact in het midden van de essaybundel een plaats geeft, zegt alles over het autonome statuut dat hij toekent aan literaire vertalingen.

In diezelfde bundel stelt de essayist in een bijdrage over de Nieuwe Bijbelvertaling: “Vertalingen worden nooit voor de eeuwigheid gemaakt.” Dat slaat op de soms prachtige zinnen van de Statenvertaling uit 1637 die vaak ook totaal onbegrijpelijk zijn geworden, omdat in de voorbije vier eeuwen het Nederlands toch wel wat geëvolueerd is. Grote werken moeten steeds opnieuw worden vertaald, want de lezer wil ook vanuit zijn eigen tijd en taal begrijpen wat de tekst te zeggen heeft. Anderzijds vragen nieuwe wetenschappelijke inzichten geregeld om een nieuwe vertaling. Samen met zijn uitgesproken belangstelling voor literaire theorie verklaart dat wellicht Gerbrandy’s vertaling van Aristoteles’ *Poetica*, een traktaat van groot literair-historisch belang, waarvan in ons taalgebied ook al in 1986 (Van der Ben & Bremer) en in 2000 (Schomakers) vertalingen verschenen.

Tussen de grote traktaten door verraste Piet Gerbrandy vorig najaar met een poëtisch kleinood, hymnen van Synesios van Kyrene. De verrassing is van velerlei aard. Hymnen lijken nu niet direct de *topic* te zijn waarmee hij zich inhoudelijk als vertaler wil vereenzelvigen. Alhoewel, de Oden van Pindaros zijn hem vertrouwd en in *Kunsttijdschrift Vlaanderen* bracht hij onlangs een orfische hymne in vertaling. Bovendien maakt Gerbrandy met Synesios van Kyrene een sprong naar een nieuw domein, dat veel lezers onbekend is. Synesios (ca. 370-413) is christen en neoplatonicus, leerling van een van de weinige vrouwelijke filosofen, Hypatia van Alexandrië. Haar school stond voor openheid en tolerantie in een multiculturele stad waar allerhande religies naast elkaar leefden. Op het einde van zijn korte leven werd Synesios

(Contact, 2006). Onder de titel ‘De verlorenen’ plaatst hij daar centraal tussen de essays, als vijftiende van negentwintig bijdragen, een vertaling van ‘The Lost Ones’ van Samuel Beckett. Dat korte verhaal uit 1972 is de vertaling door Beckett zelf van zijn eigen Franse versie ‘Le dépeupleur’

metropolië van Ptolemaïs. Hij liet redevoeringen, traktaten en brieven na in overvloed. Het meest levendige deel van zijn literaire en filosofisch-spirituele erfenis is een reeks hymnen, waarin hij neoplatonisme en christelijke leer probeert samen te doen klinken. Synesios van Kyrene staat voor poëzie die reflecteert op het universum, op mens en wereld, op god en ziel. Dat ziet de dichter Gerbrandy als een uitdaging. En hij daagt er ook zijn lezers mee uit. De vertaler van antieke verzen fungeert ook hier als wegwijzer, als een bruggenbouwer tussen nu en toen.

Het bijzondere aan deze vertaling is dat de dichter Gerbrandy hier meespeelt en mee dicht. In de traktaten van Quintilianus, Capellanus en Aristoteles is het de ervaren essayist Gerbrandy die vertaalt. De hymnen van Synesios, die als titel *Dans die het beelal omkranst* meekregen, zijn voor de dichter Gerbrandy een gelegenheid om de verzen ook in het Nederlands te doen dansen.

Bij wijze van voorbeeld een fragment uit de tweede hymne, die zowat driehonderd smalle verzen bevat van veelal twee of drie woorden. Het klinkt als een bezwerend recitatief, uitdrukking van een ziel bezeten door de nabijheid van het goddelijke. Zij smeekt de elementen om stilte die ontvankelijk maakt voor het mystieke:

Γᾶ σιγάτω
ἐπὶ σοῖς ὕμνοις
ἐπὶ σαῖς εὐχαῖς•
εὐφραμείτω
ὅσα κόσμος ἔχει
σὰ γὰρ ἔργα, πάτερ.
Καταπαυέσθω
ἀνέμων ῥοῖζος,
ἤχος δένδρων,
θρόος ὀρνίθων•
ἤσυχος αἰθήρ,
ἤσυχος ἀήρ
κλυέτω μολπᾶς•
ὕδατων δὲ χύσις
ἄσοφος ἤδη
στάτω κατὰ γᾶς

Laat de aarde nu zwijgen
terwijl ik jou bezing,
terwijl ik tot jou bid.

Laat wat in het heelal is,
laat al wat jouw werk is,
nu stilte betrachten.

Laat het razen van winden
tot bedaren komen,
het geruis van de bomen,
de roep van de vogels,
kalm nu, jij luchtruim,
kalm nu, jij lucht,
leen het oor aan mijn lied,
en laat nu geruisloos
het stromen van water
tot stilstand komen.

(II. 28-43)

In de brontekst bestaat een vers in principe uit twee anapesten (˘˘|˘˘), waarbij telkens de derde lettergreep beklemtoond is. Maar Synesios gebruikt het schema erg vrij met allerlei varianten. Het resultaat is een dwingend en swingend ritme dat het heelal in zijn eeuwige beweging evoceert en bij wijze van contrast precies die beweging tot stilstand wil dwingen met woorden om door te dringen tot de mystieke diepte. Piet Gerbrandy weet op veel plaatsen in dit fragment het grondmetrum van het origineel te bewaren, maar gebruikt al even vrij als Synesios varianten daarop. Ook in de vertaling danst het smaldicht op ritme dat het wezen is van alle poëzie. Anaforen, herhalingen, dwingende imperatieven die ook in de brontekst de beweging onderlijnen, neemt de vertaler mee en voegt er als eigen inbreng insprongen aan toe die reliëf brengen in het gedicht, en ook witregels die een strofische beweging markeren. Dat hoge register wordt in alle hymnen volgehouden en het illustreert treffend de thematische eenheid binnen de negen hymnen van Synesios. Uit de eerste hymne, waarmee de tweede nauw samenhangt, de verzen 72-81:

Εὐφαιμείτω
αἰθήρ καὶ γᾶ
στάτω πόντος,
στάτω δ' ἄήρ•
λήγετε πνοιαί
βαλιῶν ἀνέμων•
λήγετε ῥιπαὶ
γυρῶν ῥοθίων
ποταμῶν προχοαὶ
κρανααὶ λιβάδες

Houd stilte in acht nu,
luchtruim en aarde,
stop, zee, je te roeren,
stop, lucht, je te roeren,
en adem van grillige
winden, val stil.
Val stil ook, stuwkracht
van bruisende golven,
stroom van rivieren,
geklater van bronnen.

Het vertalen van antieke verzen is in wezen een vormkwestie. De dichter Gerbrandy lijkt dit hier te bevestigen door zijn verzen al evenzeer te doen klinken en dansen als het Grieks van Synesios.

PATRICK LATEUR

Vertaler, dichter, bloemlezer

SYNESIOS, *Dans die het heelal omkranst. Negen hymnen aan de Ene*, vertaald en toegelicht door Piet Gerbrandy, DAMON, Eindhoven, 2016.

De vermelde vertalingen van Quintilianus, Capellanus en Aristoteles verschenen bij Historische Uitgeverij, Groningen.